

Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 12-13 Nisan 2001, Kayseri.

Yayını: *Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler*, c.1, Kayseri, 2001, s.65-73.

KAYSERİLİ DOKTOR MEHMET RÜŞTÜ'NÜN NUHBETÜ'L-ETFAL'I

Hülya ARGUNŞAH*

Nuhbetü'l-Etfal, Doktor Mehmet Rüştü Bey'in düzenlediği bir alfabe kitabıdır. Kayseri asıllı olan Rüştü Bey, Tıbbiye-i Şahane mezunlarından ve kaymakamlık da yapmıştır.¹ Bu bildiride onun *Nuhbetü'l-Etfal* isimli kitabı ve bu kitabın özellikleri üzerinde durulacaktır.

Nuhbetü'l-Etfal Mayıs 1858 (1274) tarihinde yani Tanzimat'ın ilânından sonra İstanbul'da Necip Efendi'nin Litografya tezgâhında dizilerek basılmıştır.² 63 sayfalık kitap hükümdar Abdülmecit'e sunulmuştur.

Bilindiği gibi, Tanzimat'ın etrafında gelişen yenilik hareketleri eğitimi etkilemiştir. 1847 tarihli bir *Talimat* ile sıbyan mekteplerinde başlatılan yenilik hareketlerine 'usûl-i cedit' denilmektedir. Bu hareket ile o güne kadar bir kayıt altına alınmamış olan okula başlama yaşı, okula devam süresi, okulun başlama tarihi, ders programı ve ders işleme usûlleri ile ilgili belirlemeler yapılmak istenmiştir. Avrupa ile münasebetler doğrultusunda eğitim sisteminin yeniden düzenlenmeye çalışıldığı bu yıllarda ilkokullar ve ders programları da ele alınmış, yeni anlayışa uygun ilkokul binaları inşa edilmiş, ilk defa öğretmen kürsüsü, kara tahta, harita hatta yerküre gibi devri içinde 'küfür alâmeti' sayılan değişikliklerin yanında -medreseler dışında- anadili eğitim dili olarak kabul edilmiştir. Bilindiği üzere Osmanlının çok köklü medrese geleneği içerisinde Arapça ve İslâmî bilimlerin geniş bir yer almasına karşılık Türkçe konusunda hiçbir eğitim verilmez. Türkçe ve hayatla ilgili diğer bilgiler kişinin herhangi bir öğrenim görmeden edindiği bilgiler olarak düşünülür.³ İşte bu kabul Rüştü Bey'in *Nuhbetü'l-Etfal*'i yazma sebeplerinin başında gelmektedir. Fakat *Nuhbetü'l-Etfal* birçok bakımdan yenilikleri kendinde birleştirirken ilk olmanın getirdiği birtakım eksiklikleri de taşımaktadır.

Eğitimde başlayan 'usûl-i cedit' hareketinin bir sonucu olan *Nuhbetü'l-Etfal* Türkçenin ilk alfabe kitabıdır. Kendinden önce ise ilk okumaya yönelik olarak hazırlanmış olan *Elifba Cüzleri* vardır.⁴ *Elifba Cüzleri* çocukların küçük yaşlardan itibaren gitmeye başladıkları sıbyan mekteplerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'i okutmak amacıyla düzenlenmiş olan *Elifba Cüzü*'nün Osmanlı ülkesinde kim tarafından hazırlandığı ve

* Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı.

¹ Dr. Mehmet Rüştü Bey'in biyografisi hakkında bilgi bulamadık.

² Rüştü Bey kitabının mukaddimesinde "(...) telâffuzât-ı muhtelifesini iş'ar etmek için müşarünileyh devletlü Fuad paşa ve mumâilyeh faziletlü Cevdet Efendi huzerâtu taraflarından bi't-taayyün ol vechile tevşih-i risale kılınıp işbu bin iki yüz altmış sekiz senesi evâhirine doğru hüsn-i hitama reside (...) ve *Nuhbetü'l-Etfal* ismiyle müsemma kılınıp olup(...)" diyerek alfabesinin Kavaid-i Osmanî sahibi Ahmet Cevdet ile Fuad Paşa tarafından görevlendirilmesi üzerine 1268 senesi evâhirine doğru yani 1851 yılı sonlarında tamamladığını belirtmektedir. Ancak kitabın basılması için bir müddet beklenilmiş olmalıdır. Çünkü kitabın sonunda ise Mehmet Rasih tarafından 1273(1856) tarihinde istinsah edildiği belirtilmiştir. *Nuhbetü'l-Etfal*'in baskı tarihi olan 1274 ise bir çerçeve içerisinde yer alan şu ibare ile kaydedilmiştir: "(...)Çırçır'da kâin Necip Efendi'nin Litoğrafya tezgâhında bin iki yüz yetmiş dört senesi Ramazan-ı şerifin evâhirinde tab' ve temsil olunmuştur." Bu ise 1858 Mayısına isabet etmektedir.

³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yay., İstanbul, 1999, s.182.

⁴ *age.*, s.183.

kaç kez basıldığı bilinmemektedir. Fakat kitap geleneksel okuma yöntemi olan ‘usûl-i teheccî’, bugünkü adıyla ‘bireşim’ yöntemine göre hazırlanmıştır.⁵ *Nuhbetü'l-Etfal*'in ortaya çıkışından sonra da basılmaya devam etmiş olan *Elifba Cüzü'nde* yazmayla ilgili bir çaba yoktur. Bunun sebebi bu yıllardaki ilk eğitimin sadece okumaya, özellikle de Kur'an okumaya yönelik olmasıdır. *Nuhbetü'l-Etfal*, Kur'an okumaya yönelik bir programın dışına çıkmış olması bakımından eğitim tarihimiz içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple de Tanzimat'ın hemen arkasından başlayan halka yönelme ve ardından gelişen millileşme hareketinin bir anlamda öncülerinden biri olarak görülmektedir.

II. Mahmut devrinden itibaren yaptığı ıslahatlarda halkın desteğini arkasında görmek isteyen devlet, yapılanları anlatmak için sık sık beyanname ve fermanlar yayınlamıştır. Doğrudan halka hitap eden bu beyanname ve fermanlar, kolay anlaşılabilen, yabancı unsurlardan ayıklanmış bir dilin kullanılmasını lüzumlu kılmıştır. Hatta bu yıllarda Babıâli'ye alınacak memurların ‘sade, etraflı, açık bir ifade tarzı’na⁶ sahip olmaları beklenmiştir. Daha sonraları da gazeteler ve dergiler aracılığıyla halkı çeşitli konularda yetiştirmek ve bilgilendirmek amaçları da sade bir dilin ve Türkçenin kullanılmasını yaygınlaştırmıştır. Elbette Osmanlı'nın ümmetçi bir tavır içerisinde bulunduğu dönemlerde bunu beklemek mümkün değildi. Kaldı ki ‘usûl-i cedit’ hareketi de birçok engelle karşılaşmış ve başlatılan yenilikler zaman zaman kesintiye uğramıştır. Üstelik İslâmın ve Kur'anın dili olarak kabul edilen Arapçanın ve yanında Farsçanın Türkçeye üstünlüğü genel kabulü Türkçenin bilim ve edebiyat dili haline gelmesini ve hatta Türkçe üzerinde düşünülmesini uzun yıllar boyunca engellemiştir. Bu sebeple Türkçenin imlâ kurallarının tespiti ve dolayısıyla dilde imlâ birliğinin kurulması, sözlüğünün ve gramerinin yapılması işi de gecikmiştir.

19. yüzyılın son yıllarına kadar bu ümmetçi anlayışla hareket eden Osmanlı'nın aslında eğitimde reform denilecek hareketlere girişmesi Türkçenin istiklâline kavuşması için değil, batılı bilgilerle donanmış Osmanlı insanını ortaya çıkarmak içindir. Fakat yenilik hareketlerinde halkın desteğini hissetmek, gazetenin doğuşu, gazete dili ve gazete okuyucusunun yetiştirilmesi ardından rejimle ilgili tartışmalar vb. Türkçenin yeniden doğuşunu hızlandırmıştır. Meselâ 5 Şubat 1839 tarihli bir *Meclis-i Umur-ı Nafia Lâyihasında*, Osmanlı ülkesinde eğitimde reformun bir sonucu olarak dünyada fen alanında meydana gelen değişiklikleri takip etmek üzere Harbiye, Bahriye, Hendese ve Tıbbiye gibi yeni okulların açıldığı fakat “(...) zikrolunan mekteplere alınan şakirdanın malûmat-ı cüz'iyeleri yani yazı yazmağa ve doğrudan doğruya Türkî bir kitap okumağa kudretleri olmadığından...” yeni okullarında başarısız oldukları belirtilmiştir.⁷ Bu durum, Türkçenin öğretimi konusunda tedbirlerin alınmasını getirmiştir. Sıbyan mekteplerindeki Türkçe dersleri bir program dahilinde yeniden değerlendirilmiştir.

İşte *Nuhbetü'l-Etfal*, çeşitli sebeplerle Türkçe üzerinde düşünölmeye başlanmış olan bu yıllarda Türkçenin alfabesi olarak ortaya çıkmıştır. Türkçe hedeflediği için de daha önceki *Elifba Cüzleri'nde* yer almayan fakat Türkçede bulunan ç, j, p seslerinin harfleri gösterilmiştir. Kef harfiyle gösterilen k, g, ğ, ñ seslerinin harfleri de birtakım işaretlerle birbirinden ayrılmıştır. Mehmet Rüştü Bey kitabının önsözünde bu konuda şunları söyler:

“(pa, çim, ja) harfleri minelkadim eyâdî-i sibyaında tedavül eden elifba risalesinde bulunmayıp halbuki harf-i mezburenin (*para, portakal, çarşeb (> çarşaf), çorab, ejderha, müjde*) misillü kelimat-ı Türkiyye-i asliyye ve me'huzelerde mevcud idüğünden behemahal böyle bir esas-ı lisan ittihaz olunan risalede derci lâzımeden olmağla ve kâf harfi dahi lisan-ı

⁵ Yahya Akyüz, “Resimli İlk Türkçe Alfabe ve Okuma Kitabımız ve Türk Eğitim Tarihindeki Önemi”, *Millî Eğitim*, S.147 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2000), s.3-8.

⁶ Beşir Göğüş, “Türkçe'nin Anadili Olarak Öğretimine Tarihsel Bir Bakış”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1970*, Ankara 1989, s.127.

⁷ Göğüş, *agm.*, s.128.

Türkîde dört türlü telâffuz olduğundan (...) tezyin-i risale kılınmıştır. İstimâlât-ı mezbureden birincisi (k) kâf-ı Arabî ki kesgince okunur, (...) *kâşif* gibi; ikinci (g) kâf ki *görmek, gelmek, gitmek* gibi; üçüncüsü (ñ) kâf-i sammâ ve Türkîce sağır kâf dahi denilir ki nun makamında nâf tesmiye olunmuştur, *seniñ, bunuñ* gibi; dördüncüsü ya makamında (ğ) kâf ki müsemması yâfıdır. *Beğliğim, gideceğim* kelimeleri ve emsalinde bulunan kâf harflerini irae akibinde(...)"⁸

Böylece Arap kökenli alfabede bulunan harf sayısı *Nuhbetü'l-Etfal*'in tespitleriyle 35'e yükselmiştir. Dr. Rüştü Bey bir alfabe düzenleme işini Tıbbiye'de okuduğu yıllardan itibaren düşündüğünü, hatta hayal ettiğini alfabetesine yazdığı bir önsözde "(...) sıbyan-ı mübtediyanın emr-i tahsillerine rehberlik suretinde bir tarik-i nev-ihdasıyla teshilât-ı lâzımenin istihsali hulyası Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de tahsil-i fûnun-ı tıbbiye eylediğim hengâmda hayalhane-i hatırdan güzeranı gice ve gündüz mucib-i bî-aramî-i dil ü canım olmağla(...)" cümleleriyle bildirmektedir. Bu, Osmanlı ülkesinde batılı ilimleri öğretmek üzere açılmış bulunan ilk eğitim kurumlarından Tıbbiye'nin kazandırdığı aydınlık fikirlerin bir sonucu olmalıdır. Fakat yine bu yılların Tıbbiye'de Fransızca eğitimden Türkçe eğitime geçme mücadele ve çalışmalarının yapıldığı yıllar olduğu hatırlanmalıdır.⁹

Nuhbetü'l-Etfal'in ikinci özelliği ve yeni olan tarafı hareketlerle ilgilidir. Elif ve vav harfleri farklı işaretlerle harekelendirilerek o, ö, u, ü şeklinde seslendirilmeleri düzenlenmiştir. Harfler, küçük bir çentiğin (bugünkü v harfine benzer bir işaret) yukarıda veya aşağıda, kapalı ya da açık bulunmasına göre (˘ ˆ) harfler seslendirilecektir. Rüştü Bey bunu "Elli beşinci sahifede görüleceği veçhile vav harfi hareke gibi istimal olundukta dört türlü okunup (˘ ˆ) ve bu işaretler harf-i mezburun fevt ve tahtında bulunmağla telâffuzat-ı muhtelifesini iş'ar etmek(...)" şeklinde anlatıyor.¹⁰

Rüştü Bey, alfabetesinde görülen bu iki yenilik fikrini Cevdet Paşa ve Fuat Paşa'nın hazırladıkları ve Encümen-i Daniş'in açılışı sırasında padişah Abdülmecid'e sunulan *Kavâid-i Osmaniyye*'den aldığını belirtmektedir. Bu bakımdan *Kavâid-i Osmaniyye*'yi *Nuhbetü'l-Etfal*'in hazırlanışını teşvik eden ve onun dil konusundaki önerilerini kabul eden bir eser olarak da görmek gerekmektedir.

Sadrettin Celâl Antel, Tanzimat eğitimini değerlendirdiği bir yazısında *Kavâid-i Osmaniyye* ile *Nuhbetü'l-Etfal*'i aynı kefedeki değerlendirir ve her ikisini de millî kültürün gelişmesi yolunda öncü eserler olarak gösterir: "Cevdet Paşa'nın 1850'de yazdığı (*Kavâid-i Osmaniyye*) ve Doktor Mehmet Rüştü Bey'in 1852'de hazırladığı (*Nuhbetü'l-Etfal*) isimindeki Türkçe alfabe kitabı, millî kültürün inkişafı bakımından herhalde çok hayırlı mukaddemelerdir. Asırlardan beri Türk diyarında hâkim olan arapça elifba cüz'ünün yerini alan bu küçük risalenin intişarı, millî eğitim tarihimizde ehemmiyetle kayda değer bir hadisedir."¹¹ *Nuhbetü'l-Etfal*'in üçüncü özelliği harflerin isimleriyle karşıladıkları seslerin farklı oluşlarının yanlışlığına karşı bu yıllardan başlayan itirazlara uygulamalarıyla cevap vermesidir. Daha sonraları Selim Sabit Efendi'nin *Elifba-yı Osmani*'sinde (1874) belirginleştirdiği bu tavır yaygın olarak benimsenecektir. Rüştü Bey ise heceleme çalışmaları içerisinde özellikle sesli harfleri ve hareketlerini öğretirken mutlaka şuna işaret etmektedir: "Hemze üstün (a), hemze esre (i), hemze ötre (u) tabirleriyle birer birer okudup (...) minval-i muharrer üzre okuttukta bir kerecik de hecelerini okutalar, hemze üstün a, hemze esre i,

⁸ *Nuhbetü'l-Etfal*, s.4.

⁹ Osman Şevki Uludağ, "Tanzimat ve Hekimlik", *Tanzimat*, C.2, MEB. Yay., İstanbul 1999, s. 967-977.

¹⁰ *Nuhbetü'l-Etfal*, s.5.

¹¹ Sadrettin Celâl Antel, "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat*, C.1, MEB. Yay., İstanbul, 1999, s.461.

Sadrettin Celâl Antel bu makalesinde *Nuhbetü'l-Etfal*'in neşir tarihi olarak 1852'yi göstermektedir. Bu konuda 2 numaralı dipnota bakılmalıdır.

hemze ötre u dedikten sonra ağzımızdan çıkan ibarelerini yani a, i, u seslerine mektepçe harfin kıraati tabir olunan seslerini çıkartmak lâzımdır.”¹²

Yine kitabın 53. sayfasında da ‘eşkâl-i huruf-ı hece’, ‘lâfzen sema-yı huruf-ı hece’ ve ‘mânen müsemma-yı huruf-ı hece’ başlıkları altında bir cetvel yer almaktadır. Buna göre meselâ cetvelin 1. hanesinde cim harfinin şekli, 2. hanesinde adı (cim), 3. hanesinde ise ce sesine karşılık olduğu belirtilmektedir.

Nuhbetü'l-Etfa'in dördüncü önemli tarafı sadece okumaya yönelik olarak düzenlenmemiş olmasıdır. Daha önce o güne kadar yürütülen eğitimin okumaya yönelik olduğu belirtilmişti. *Nuhbetü'l-Etfa* ile ilk defa olarak okuma ve yazma birlikte düşünülmüştür. Bu sebeple harflerin başta, ortada ve sonda bitişme şekilleri de gösterilmiştir. Ayrıca yine bu özelliğine bağlı olarak Türkçede çok kullanılan dört yazı çeşidine nesih, talik, rik'a ve divanîye öncelikli, siyakat ve kûfî yazılarına ise daha az yer vererek bu hatların kullanılışları öğretilir. Her hatta ait harflerin şekilleri ve başta, ortada, sonda bulunuşlarına göre yazılışları cetvellerle gösterilir, uygulamalar yapılır. Okuma kitabının sonlarında yer alan farklı hatlarla yazılmış okuma parçalarında ise bu bilgi pekiştirilmeye çalışılır. Alfabe bu konuyu takdim makamında şu ibareler yer alıyor: “Türkî lisanında herkesin bildiği veçhile altı türlü hat var ise de dördü ekseriya istimâl olunur ki nesih ve talik ve divanî ve rik'a hatlarında ibarettir. (...) mezkûr altı nev hatlardan siyakat ve kûfî hatlarından istimali nadir olduğundan mebnî onların dahi eşkâl-i hurufu işbu risalenin nihayetinde tahrir olunmuş olmağla istekli olanların sonradan birkaç gün zarfında öğrenebilecekleri derkârdır.”¹³ Kitapta karşılıklı iki sayfada yer alan dört sütunda farklı hatlarla dizilmiş metinler üzerinde okuma çalışmaları yapılır. Aynı metnin satır satır takip edildiği bu bölümde en çok kullanılan dört hattın uygulamaları vardır.

Nuhbetü'l-Etfa'in beşinci özelliği ‘usûl-i teheccî’yi benimsemiş olmasıdır. ‘Bireşim yöntemi’ denilen ve tüme varımı hedefleyen bu metot mukaddimede de belirtilmiştir. Bu özellik alfabenin eski olan tarafıdır. *Nuhbetü'l-Etfa*'den sonra basılan Hafız Refi Efendi'nin *Resimli Elifba-yı Osmanî'si* (1874) ile ‘usûl-i savtî’ ilk defa uygulanmıştır. Ancak devrinde birçok eğitimci tarafından da benimsenmesine rağmen bu yeni metot bir müddet diğeriyle yan yana kullanılmıştır. Bu sebeple *Nuhbetü'l-Etfa*'de heceleme yönteminin kullanılması devrin eğitim anlayışıyla paralel görünmektedir. Ancak alfabede daha önce de belirtildiği gibi bir geçiş dönemi çalışması olmasına bağlı olarak özellikle Türkçe kelimelerin yazılışlarına geniş yer verilmesi dikkat çekici görünüyor. Kitapta heceleme çalışmaları tek hecelilerden başlayarak on bir hecelilere kadar gidiyor. Öğretmenin harfleri eski metotta olduğu gibi önceden anlatması, sonra seslendirmesi isteniyor. Fakat işin birinci kısmının ‘galat’ olduğu ısrarla belirtiliyor. Çocuklara anlatılması zor olan ve imlâsı farklı bulunan kelimelerden kaçınıyor. Ayrıca yeri geldikçe, öğretmenlerin çocukların anlayabilecekleri ve kolayca telâffuz edebilecekleri kelimeleri öğretmeleri teklif ediliyor.¹⁴ Bu okuma çalışmalarında öğrenci ve öğretmene yardımcı olmak üzere bir de ‘delikli kâğıt’ öneriliyor. Alfabenin sonunda bulunan bu kâğıt değişik boyutlardaki kara lekeleri oyulduktan sonra kullanılacaktır. Rüştü Bey, “Muallim olan zat, mübtedîye talim ve tarif esnasında derun-ı risalede bulunan delikli kâğıdın delikleri arasından her bir harfî ayrı ayrı gösterdikte ders-i hamisteki hutut-ı erbaa-i müctemiyye dahi tekraren okutup mezkûr delikli kâğıt ile bir kat dahi bil-ımtihan her veçhile öğrenmiş olduğu halde...” diyerek bu kâğıdın kullanımını ve faydasını tarif ediyor.¹⁵

Kitabın altıncı özelliği harflerden başka rakamlara da yer vermesidir. Kitapta rakamların öğretilmesiyle ilgili gerekçe olarak, öğrencinin dersin kaçınıcı sayfada olduğunu

¹² *Nuhbetü'l-Etfa*, s.11.

¹³ *Nuhbetü'l-Etfa*, s.6-7.

¹⁴ *Nuhbetü'l-Etfa*, s.5.

¹⁵ *age.*, s.5.

bilmek için birden ona kadar rakamları bilmesi lüzumu belirtiliyor. Burada tek haneli rakamlardan dört haneli rakamlara kadar küçük bir cetvelle gösterilen çalışmanın daha ileri boyutları matematik dersine bırakılmıştır. Yine kitabın karşılıklı konuşmalarla birşeyler aktarmayı hedeflediği bölümünde ise ebce hesabına yer verilmekte, harflerin ebcedteki karşılıkları hatırlatılmaktadır.

Nuhbetü'l-Etfal'in yedinci özelliği içindeki okuma parçalarıdır. Okuma parçaları ifadesiyle beyitler, mensur hikâyeler ve soru cevap şeklinde iki kişinin konuşmasına dayalı bölümler kastedilmiştir. Fakat bu üç tür okuma parçasının da farklı özellikler taşıdığını belirtmek gerekir. Şöyle ki, Osmanlı edebiyatının şairlerinden seçilmiş beyitlerden kısmen daha sade bir dil taşıyanlarına yer verilmişse de bunlar kitabın Türkçede ısrar anlayışına aykırı düşmektedirler. Tasavvufî anlam taşıyanlar ise çocuklara hitap etmemektedir. Bu özellik bazı eğitimciler tarafından kitabın ileriye yönelik bir antoloji olarak düşünüldüğü şeklinde yorumlanmıştır. Fakat sık sık işaret edilmesine rağmen, bizce bu, alfabenin sadece ibtidâîlerde kullanılmak için düzenlenmediğini, Türkçeye ait ilk alfabe olması sebebiyle daha genel bir okuyucu kitlesini hedeflediğini de göstermektedir. Bunun bir delili az kullanılan hatların cetvellerine ve alıştırmalarına yer verilmesi ile 'âdâb-ı tekellüm ve tabirât-ı hasene' başlıklı ikinci tür okuma parçalarında da görülmektedir. Bu parçalarda biri büyük, diğeri küçük iki kişi konuşmakta ve bazı âdâb-ı muâşeret ile konuşmada uyulacak kurallar öğretilmektedir. Bunlarla okuma alıştırmalarının yanında dolaylı bir 'âdâb-ı muâşeret' eğitimi hedeflenmektedir. Meselâ, iki kişinin konuşmasından sonra şöyle bir açıklama yapılır: "Malûm ola ki cevap vermek sıralarında eğer vüzera ve ulema ve meşayih ve rical-i feham huzeratı huzurları ise peder bendeniz, ve valide cariyeniz lâfızları söylenip ehadd-i nas beyninde elfaz-ı mezkûre söylenmeyip (...) yalnız pederim ve validem lâfızlarıyla iktifa olunur."¹⁶

Bu soru cevaba dayalı uygulamalarda çocuğa günlerin ve ayların adı, harflerin ebcedteki karşılıkları ile yalan söylemenin yanlışlığı gibi bilgiler aktarılmaktadır. Kitapta yer alan diğer okuma parçaları mensur hikâyelerdir. 'Mide ile Âzâların Hikâyesi', 'Kabak ile Köylünün Hikâyesi', 'İnce Kamışla Ulu Ağacın Hikâyesi', 'Karıncı ile Ağustos Böceğinin Hikâyesi', 'Kurt ile Bir Kelp Hikâyesi', 'Kedi ile Farelerin Hikâyesi' bunlardan bazılarıdır. Bu hikâyelerin sonunda ise bir hisse çıkarılmaktadır. Meselâ, 'Deryaya Giden Balık Hikâyesi'nin hissesi şöyledir: "Meşhurdur ki deveden büyük fil var. Ve bir de cahil olup da büyüklerin arasında küçük olmaktan âlim olup da küçüklerin arasında büyük olmak evlâdır."¹⁷

Nuhbetü'l-Etfal'de 13 ders vardır. Her derste ayrı bir konu ve uygulamaları yer alır. Buna göre;

Ders-i evvel:hatt-ı nesih

Ders-i sâni:hatt-ı talik

Ders-i sâlis:hatt-ı divânî

Ders-i râbi':hat-ı rik'a

Ders-i hâmis: Hutut-ı erbaa-yı müctemia

vb. şeklinde devam eder. Buna ilâve olarak sınıf-ı evvel, sınıf-ı sâni ve sınıf-ı sâlis başlıklı bölümlerde heceleme çalışmaları yapılır. Her sınıf kendi içerisinde yeni bölümlere ayrılmakta ve on bir harekeli kelimelere kadar çıkılmaktadır. Buna göre meselâ:

Sınıf-ı evvel:

kısm-ı evvel→iki harf bir hareke ile

¹⁶ age., s.20

¹⁷ age., s.22.

kısm-1 sâni→ üç harf bir hereke ile

kısm-1 sâlis→ dört harf bir hereke ile

Sınıf-1 sâni:

kısm-1 evvel:üç harf bir hereke ile

kısm-1 sâni: dört huruf-ı hece ve bir imlâda yazılıp diğer mânâyı hâvi iki harekeli lügatler

şeklinde devam eden bölümlerde bazı uyarı ve uygulama çalışmaları yapılmaktadır.

Nuhbetü'l-Etfal'in bir önemli tarafı da takrizleridir. Çünkü bu kitaba kadar yayınlanmış *Elifba Cüzlerinde* böyle bir takriz anlayışı görülmemiştir. Bu, muhtemelen bazı yenilikler yaptığının farkında olan Rüştü Bey'in devrin önemli isimlerini arkasına almak istemesiyle ilgili olmalıdır. Takrizleri Meslis-i Maarif-i Umumiye'nin ilk müsteşarı olan Hayrullah Efendi, vak'anüvis Ahmet Cevdet Efendi, Mekâtib-i Umumiye Reisi Mehmet Emin Efendi, Nakşibendi postnişinanı El-Hac Feyzullah Efendi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane mütercimlerinden İhya Bey yazmıştır. Bu takrizlerden Reisülkurra ve Mekâtib-i Umumiye Reisi Mehmet Emin Efendi'ye ait olanı Arapçadır. Türkçe için düzenlenmiş bir alfabeyle Arapça takriz yazılması ilginç görünmektedir.

Takrizlerin hiçbirisinde kitabın yeni olan taraflarına, meselâ Türkçedeki ısrarına işaret edilmez. Halbuki, aslında birkaç satırla sınırlı bu yazılar kitabın eski olan tarafını yani 'usûl-i teheccî'yi kullanmasını ise önemli ve güzel bir özelliği olarak vurguluyorlar. Meselâ bunlardan Hayrullah Efendi'nin takrizi şöyledir: "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne doktorlarından rıf'atlı Rüşdi Beğ'in eczâ-yı hurûf-ı Arabiyyeden *Kavaid- i Osmaniyye* üzre terkip eylediği *Nuhbetü'l-Etfal* nam risalenin faidesi her ne kadar tıfl-ı ebced-hâna münhasır gibi görünüyor ise de çok mesafe çok turuk vardır. Elifden bâya dek mısra-ı bercestesi ma'nâ-yı müstemilesinin bir destesi olduğu hâlde efrâd-ı nâsın emeli olan malûmat ve muamelâtın temeli huruf-ı hece olduğundan umumen itibara lâyıktır." Ahmet Cevdet Paşa'nın yazdığı takriz ise şöyledir: "Evvelîn pâye-i sellem-i terbiyeye henüz pâ-nihade-i istidat olan etfâl-i nevzâdın teshil-i revîş-i tahsilleri reftarında Kaymakam Rüşdi Beğ'in cem ve te'lifine muvaffak olduğu işbu mecele-i cemile bagûre-i bağ-ı zindegâni olan her kûdek-i nevsâle dest-âvîz-i feyz ü temyîz olacak bir güzel risale olarak *Nuhbetü'l-Etfal* ve nev-bâve-i bî-misal ve belki ravza-i kemal denmeğe sezâ bir eser-i bî-hemtâ olmasıyla nihalistan-ı nev-tarih-i maarif ü hünlerden herkesin semere-i fuadı iktitaf-ı semer idebilmek için neşrini hass ü tahriz vadisinde takriz olunmuştur."

Nuhbetü'l-Etfal'de Şair Eşref, Osman Şems, Fatin Efendi, Seniğ Efendi gibi bazı şairlerin kitabın yazılışına düşürdükleri manzum tarihlere de yer verilmiştir. Bunlardan Seniğ Efendi'nin 'tarih-i rânâları' şöyledir:

"Rüşdi-i sahib-hüner sıbyan için bir nev-eser

Yapdı kim ta'lîmde teshîl eder resm ü rehî

Her hatın bed-i kıraetden husûl ü ahzına

Habbezâ bir vadi-i nev buldu tab'-ı agehî

Harf-i mu'cemle dedim tarih-i temsilin Seniğ

Tab' olundu Nuhbetü'l-Etfâl pür-ma'nâ zehî"

Kitabın bizce önemli olan bir tarafı da '*Nuhbetü'l-Etfal*' adında gizlidir. Anlamı 'çocuklara hediye'dir. Bunu artık insana önem vermeye başlayan bir devrin çocuğa olan

ilgisiyle açıklamak gerekir.¹⁸ Avrupaî Osmanlı insanının yetiştirilmek istendiği bu yıllarda bilindiği gibi kadınlar da çocuğun ilk öğretmeni olması sebebiyle hatırlanmışlardır. Onlara yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmış, hatta gazeteler kadınlara ve çocuklara hitap eden ilâveler bile basmışlardır. Ardından da çocuk gazete ve dergilerinin birbirini izlediği bir dönem başlamıştır.¹⁹ Dolayısıyla ‘küçük adam’ diyebileceğimiz bu imajın bir sonucu olarak düzenlenen alfabe ‘sadece çocuklara’ hediye edilerek devrine göre farklı bir davranış biçimi ortaya konulmuştur.

Sonuç: *Nuhbetü'l-Etfal*, Kayserili Doktor Mehmet Rüştü Bey’in hazırladığı dilde sadeleşmenin dolayısıyla ardından Türkçe üzerinde düşünmenin başlayacağı bir değişim hareketinin en başında görünmektedir. Türk seslerinin karşılanması ve harekelendirilmesi gayretinin gösterildiği bu alfabe, Tanzimat yılları içerisinde Arapçaya karşı Türkçenin ön plâna çıktığı ilk çalışmalardandır. Arapçaya ve Kur’ana göre bir *Elifba Cüzü* anlayışının dışına *Nuhbetü'l-Etfal* ile çıkılmış ve okumanın dışında yazma öğretimine de yine ilk defa bu kitapla başlanmıştır. Ayrıca kitap, çocuğa önem verilen bir dönemde çocuklara yönelik olarak hazırlanmış ilk okuma kitabı olma özelliğini de taşıması dolayısıyla Türk çocuk edebiyatının da başlangıcıdır.²⁰ Bu sebeple ‘usûl-i teheccî’ gibi eski bir yöntemi kullanmasına rağmen birçok bakımdan öncüdür.

17 Bu konuda bakınız:Cüneyd Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler*, Kırkambar Yay., İstanbul, 1998,167s. ve Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi,İstanbul,1999, 232+8s.

19 Bu konuda bakınız: Öztürk Emiroğlu, 1928’e Kadar Türk Çocuk Gazete ve Dergileri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, 1993, s.

20 Bu konuda bakınız: İnci Enginün, “Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış”, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı 1987*, Gökyüzü Yay., İstanbul, 1987, s.40. ve Hülya Argunşah, “Çocuk Edebiyatı”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C.1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1991, s.295.